

غالباً دور از دسترس امروزی؛ تجهیزات ساده چوب و سنگ دیروز، به ابزارهای پیشرفته؛ فراگیران با درگیری‌های جسمانی فراوان در زندگی روزانه و البته اوقات فراغت و بیکاری کمتر و علایق ورزشی محدودتر دیروز، به فراگیرانی کم‌تحرک و دارای اوقات فراغت بسیار و علایق ورزشی متعدد و معلمان غیرمتخصص رشته تربیت‌بدنی و علوم ورزشی، به معلمان با تحصیلات متوسط تا بالا در رشته علمی تربیت‌بدنی و علوم ورزشی تغییر وضعیت داده‌اند. ظهور و بروز پیامدهای مثبت ناشی از تحقق اهداف درسی تربیت‌بدنی، پیاده شدن مطلوب محتوای درس تربیت‌بدنی،

اهداف، محتوا، مواد آموزشی، فضاها، تجهیزات، مخاطبان و معلمان درس تربیت‌بدنی در طی سالیان گذشته دچار تغییرات اساسی و سریعی شده‌اند. مطالعه سوابق تاریخی نشان می‌دهد که هدف‌های آموزشی نظامی گذشته، امروزه به هدف‌های تربیتی و تندرستی، محتوا از آموزش‌های نظامی خشن، به آموزش شیوه‌های زندگی فعال و سالم؛ مواد آموزشی از جزوات و کتاب‌های ساده، به لوح‌های فشرده و چند رسانه‌ای؛ فضاها، فضاهای طبیعی در دسترس دیروز، به سالن‌ها و زمین‌های ورزشی مدرن و

گذراز «روش‌ها» به «الگوهای» تدریس درس تربیت‌بدنی؛ انتخاب یا ضرورت؟

بخش اول؛ کلیاتی از روش‌ها و مدل‌های (الگوهای)
تدریس (یا آموزش) درس تربیت‌بدنی

دکتر جواد آزمون

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

بهره‌گیری مناسب از مواد آموزشی جدید و پیشرفته، استفاده مطلوب از فضاهای آموزشی- ورزشی، کاربرد تجهیزات و ابزار آموزشی و ورزشی جدید، توجه به نیازها و علایق فراگیران و طراحی و اجرای برنامه‌ها متناسب با شرایط رشدی؛ نیازمند وجود و تلاش معلمانی متخصص است که از بهترین شیوه‌های انتقال و تدریس بهره‌گیرند. با این همه تغییر و تحول در مؤلفه‌ها و ارکان برنامه درسی تربیت‌بدنی در مدارس، اکنون نوبت به آن رسیده تا از روش‌های تدریس گذر کرده، از مدل یا الگوهای تدریس جایگزین آن‌ها استفاده شود؛ انتخابی که ضرورت است!

هدف از نگارش این مقاله (که در چهار بخش مجزا و در چهار شماره چاپ خواهد شد)، ضمن بیان کلیاتی از روش‌ها و الگوهای تدریس درس تربیت‌بدنی (به‌عنوان بخش اول از مقاله)، معرفی و تحلیل الگوهای رایج تدریس و آموزش درس تربیت‌بدنی است؛ تا معلمان تربیت‌بدنی به مدد آشنایی با آن‌ها و تشخیص ضرورت‌ها، به‌سوی استفاده از الگوها برای تدریس درس تربیت‌بدنی در دوران معاصر رهنمون شوند.

کلیدواژه‌ها: روش‌ها، الگوهای درس تربیت‌بدنی، تربیت‌بدنی

چیستی روش‌ها و الگوهای تدریس (یا آموزش)

به‌عنوان یک معلم دانشگاه، در تدریس واحدهای درسی «روش‌های تدریس تربیت‌بدنی و تربیت‌بدنی در مدارس» همواره سعی کرده‌ام تا با تعریف و معرفی روش‌ها و الگوهای تدریس درس تربیت‌بدنی، اهمیت و ضرورت رویکرد به الگوهای تدریس را به دانشجویان و معلمان آینده گوشزد کنم. معتقدم

که الگوها در حکم عدد صد است که سایر اعداد را نیز در خود دارد: «چون که صد آمد، نود هم پیش ماست» (مولوی). برای توجیه این اعتقاد برای معرفی روش و الگو و تمایز عمده آن‌ها، که قابل تعمیم به بحث ما نیز می‌باشد؛ همواره از یک مثال ساده بهره می‌گیرم و می‌دانیم که در «مثل مناقشه نیست!» در بین خیاط‌ها و دوزندگان لباس روشی به نام روش دوخت «الگو» است. در این روش ابتدا برای بخش‌های مختلف لباسی که قرار است دوخته شود، الگویی از مقوا و یا کاغذ خاصی (حتی روزنامه) تهیه می‌کنند و با قرار دادن آن‌ها بر روی پارچه، آن را برش می‌

دهند. از نظر من آن الگو شباهت زیادی به الگوهای تدریس دارد و مهم اینکه به‌راحتی توسط افراد بسیاری قابل استفاده است. اما شیوه برش پارچه، مثل شیوه و روش تدریس (یا آموزش) که مختص معلم و در انحصار اوست، ممکن است در میان افراد مختلف متفاوت باشد. یکی با قیچی برقی یا لیزری، یکی با قیچی دستی، یکی با تیغ موکت‌بری، یکی با چاقو و حتی ممکن است یکی با دست پارچه را از روی الگو ببرد. پس با اینکه الگو ثابت است، روش‌های متعددی ممکن است برای برش مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین نتیجه می‌گیرم که الگو «صدی است که نود، یعنی روش‌ها، را در خود دارد».

از نظر نگارنده روش تدریس یا آموزش، ناظر بر نحوه تعامل معلم و دانش‌آموز در کلاس درس است. از آنجا که هر دو معلم و دو دانش‌آموزی مثل هم نیستند و ضمناً موضوع یا محتوای تدریس نیز ثابت نیست؛ بنابراین روش‌های هر معلم برای تعامل با دانش‌آموز نیز متفاوت و متعدد خواهد بود. این اعتقاد وجود دارد که روش تدریس شیوه عمل معلم را در کلاس شکل می‌دهد و فرصت‌های مناسب را هم برای فراگیری دانش‌آموزان پدید می‌آورد. گفته شده که روش‌های تدریس متعددی از جمله روش توضیحی، روش مبتنی بر بیان فکر، روش مبتنی بر پیش‌سازمان دهنده‌ها، روش بحث گروهی، روش بارش فکری، روش مبتنی بر بازی، روش مبتنی بر همیاری، روش مبتنی بر ایفای نقش و... وجود دارد که معلمان با توجه به هدفی

که از تدریس دارند، از آن‌ها بهره می‌گیرند. برای روش‌های تدریس، که بعضاً «راه‌هایی برای آموزش» نیز تعریف شده، طیف با پیوستاری در نظر گرفته شده که یک طرف آن روش‌های معلم‌محور یا مستقیم (مثل روش دستوری، روش تکلیف) و در انتهای دیگر آن روش‌های شاگرد‌محور یا غیرمستقیم (مثل روش اکتشافی، روش حل مسئله) قرار دارند. روش تدریس به عوامل زیادی از جمله نگرش و شخصیت معلم، امکانات و تسهیلات مدرسه، تعداد شاگردان و غیره وابسته است، که بنا بر هدفی که دنبال می‌شود، تغییر می‌کند. مثلاً برای تحقق اهداف دانشی، روش سخنرانی یا پروژه و برای تحقق اهداف عاطفی، روش‌های غیرمستقیم توصیه شده است. خلاصه اینکه روش‌ها عمدتاً به‌لحاظ وسعت و محدوده عمل، تعداد محدودی از فعالیت‌ها و نتایج کوتاه‌مدت یادگیری را در برمی‌گیرند.

مدل یا الگوی تدریس یا آموزش، از نظر نگارنده، در

روش تدریس یا آموزش، ناظر بر نحوه تعامل معلم و دانش‌آموز در کلاس درس است

است؟ همه این نتایج می‌توانند به‌طور مستقیم به یک یا چند معیار (استاندارد) مربوط باشند.

ضرورت وجود و استفاده از الگوها

چندین دلیل موجه برای استفاده از مدل در تربیت‌بدنی وجود دارد. مدل به معلم اجازه می‌دهد قبل از

تصمیم‌گیری برای استفاده از مدل، آن را خوب بررسی کند. وقتی مدل براساس قیاس انتخاب شود، بیشتر احتمال دارد که محتوا، مفهوم و اهداف هر درس با همدیگر هماهنگ شوند. همچنین بیشتر مدل‌ها مورد پژوهش قرار گرفته‌اند. هر مدل می‌تواند به‌صورت یک «طرح کلی» برای معلم در نظر گرفته شود تا در طراحی و اجرای آموزش

از آن پیروی کند. یک مدل خوب، راه‌هایی را برای یک معلم فراهم می‌کند که بداند آیا به‌طور صحیح از مدل استفاده می‌کند و آیا مدل برای کمک به دانش‌آموزان در دستیابی به نتایج در نظر گرفته شده یادگیری، مؤثر واقع می‌شود یا خیر. هر مدل رفتارها، نقش‌ها، تصمیمات و مسئولیت‌های مورد انتظار از معلم و دانش‌آموزان را توصیف می‌کند و وظایف هر فرد را در کلاس روشن می‌سازد. مدل‌ها منعطف هستند و اجازه می‌دهند هر معلم، مدل را با

حکم ظرف یا حاملی است که هر مظلومی (محتوای درس تربیت‌بدنی) را می‌توان با استفاده از آن منتقل (یا به‌عبارتی تدریس) کرد. برخی مدل را «طرح یا الگویی که بتواند برای شکل‌گیری برنامه‌های آموزشی (دوره‌های بلندمدت تحصیلی) مورد استفاده قرار گیرد، مواد آموزشی را طراحی کند و آموزش را در کلاس و موقعیت‌های دیگر

هدایت نماید» تعریف می‌کنند. یک مدل برای استفاده در کل یک دوره آموزشی طراحی شده است و شامل برنامه‌ریزی، طراحی، اجرا و سنجش و ارزیابی آن دوره است.

برخی از ویژگی‌های مدل‌ها یا الگوهای تدریس درس تربیت‌بدنی به این شرح است:

- می‌توانند مشتمل بر چندین روش،

راهبرد، سبک و یا مهارت در یک واحد درسی باشند؛

- پایه‌های تئوریک قوی دارند؛

- تحقیقات بسیاری در خصوص ایجاد، توسعه و اجرای آن‌ها انجام شده است؛

- مدل‌های تدریس معمولاً به‌صورت میدانی در مدارس

و جاهای دیگر آزموده شده‌اند تا اطمینان حاصل شود که برای مقاصد مورد نظر به‌صورت کارآمد و مؤثر قابل

استفاده‌اند؛

- بیشتر مدل‌های تدریس ابتدا برای استفاده

در کلاس و به‌طور عمده برای دستیابی به نتایج حاصل از حیطه‌های شناختی و عاطفی، به‌وجود آمده‌اند؛

- هر مدل، مجموعه‌ای از نتایج را مشخص

می‌کند. این نتایج باید نشان

دهد که: آیا مدل به‌طور

صحیح به‌کار رفته است؟ و آیا

زمان کافی به آن اختصاص یافته

**روش تدریس به
عوامل زیادی از جمله
نگرش و شخصیت معلم،
امکانات و تسهیلات
مدرسه، تعداد شاگردان و
غیره وابسته است، که بنا
بر هدفی که دنبال
می‌شود، تغییر
می‌کند**

نیازهای ویژه فراگیران و شاخص‌های محتوا سازگار کند. برای تدریس مؤثر و رسیدن به انواع نتایج یادگیری در هر سه حیطه و تعیین دامنه توانایی‌های دانش‌آموزان، معلمان تربیت‌بدنی نیاز دارند تا انواع مدل‌های متفاوت تدریس و آموزش را بشناسند و به کار گیرند. منظور از مدل، طرح جامع و منسجمی برای آموزش است که شامل این بخش‌ها باشد:

- بنیادی نظری یا تئوریک؛
- توضیحاتی درباره پیامدهای یادگیری مورد انتظار؛
- آگاهی معلم بر دانش محتوایی؛
- فعالیت‌های یادگیری متناسب با رشد و مرحله به مرحله؛
- رفتارهای مورد انتظار از معلم و دانش‌آموز؛
- ساختارهای تکلیفی منحصر به فرد؛
- حد و حدود پیامدهای یادگیری؛
- سازوکارهای سنجش از اجرای دقیق مدل.

انتخاب و استفاده از «بهترین مدل برای بهترین هدف یا هدف‌ها و به بهترین طریق» می‌تواند، صرف نظر از محتوا و زمینه‌های کلاسی، در هر زمانی به تدریس مؤثر منجر شود

- مدل، یک چارچوب نظری یک‌پارچه را تدارک می‌بیند.
- مدل، پشتوانه تحقیقی دارد.
- مدل زبان تکنیکی (یا فنی) معلمان را ارتقا می‌دهد.
هر مدل آموزشی شامل واژگان فنی منحصر به فردی است که چارچوب نظری، طراحی و شیوه عمل را شرح می‌دهد. از این واژگان فنی با عنوان «زبان تکنیکی» یاد می‌کنیم تا از این طریق همه معلمان یک مفهوم مشترک برای اصطلاحات و واژگان به کار رفته در یک مدل داشته باشند.

- مدل، شرایطی فراهم می‌کند تا ارتباط بین آموزش و یادگیری تأیید شود. یک مدل آموزشی شامل الگوی منطقی تصمیم‌سازی، برنامه‌ریزی‌های مدیریتی، راهبردهای آموزشی، مهارت‌های تدریسی مجزا، اداره کلاس، فعالیت‌های یادگیری و سنجش است؛ یعنی تمام آنچه که برای تعیین اهداف اولیه برای افزایش یادگیری دانش‌آموزان طراحی می‌شود.

- مدل، سنجش‌های معتبرتری را برای یادگیری مهیا می‌کند.

- مدل، معلم را به تصمیم‌گیری در یک چارچوب واحد ترغیب می‌کند.
- مدل دقیقاً معیارهای مورد نظر و پیامدهای یادگیری را ارتقا می‌دهد.

با عنایت به شاخص‌های بالا و اینکه حداقل هشت مدل تدریس یا آموزش برای تربیت‌بدنی، شامل آموزش مستقیم، سیستم آموزش انفرادی، یادگیری مشارکتی، تعلیم و تربیت ورزشی، تدریس از طریق هم‌تسا، تدریس مبتنی بر تحقیق، بازی‌های ورزشی تاکتیکی و آموزش مسئولیت‌پذیری شخصی و اجتماعی در منابع معرفی شده است، در سه شماره آینده به معرفی و توصیف کلی و تحلیل این مدل‌ها براساس مبانی، تئوری و منطق، موضوع اصلی، اولویت‌های حیطه یادگیری و تعاملات حیطه‌ای، نیازهای رشدی، ویژگی‌های یاددهی-یادگیری و سنجش یادگیری خواهیم پرداخت.

مزایای استفاده از آموزش مبتنی بر مدل در تربیت‌بدنی

فواید بسیار زیادی برای آموزش مبتنی بر مدل در تربیت‌بدنی وجود دارد. انتخاب و استفاده از «بهترین مدل برای بهترین هدف یا هدف‌ها و به بهترین طریق» می‌تواند، صرف نظر از محتوا و زمینه‌های کلاسی، در هر زمانی به تدریس مؤثر منجر شود. آموزش مبتنی بر مدل می‌تواند فواید بی‌شمار مهمی برای معلمان تربیت‌بدنی به ارمغان آورد. مثال: - مدل، طرحی کلی و رویکردی منطقی به فرایند یاددهی و یادگیری را در دسترس قرار می‌دهد. همه مدل‌های آموزشی، الگوهای مشخصی از رفتارهای آموزشی معلم و دانش‌آموز را شرح می‌دهند که به طور مؤثر پیامدهای یادگیری را ترقی می‌دهند.

- مدل، اولویت‌های حیطه‌های یادگیری و تعاملات بین آن‌ها را روشن می‌کند. برنامه‌های تربیت‌بدنی امروز می‌توانند برای موفقیت دانش‌آموز در هر حیطه یا ترکیبی از حیطه‌های اصلی یادگیری کوشش کنند. معلمان، عموماً سه حیطه را می‌شناسند.

- هر مدل، یک موضوع آموزشی ارائه می‌دهد.
- مدل اجازه می‌دهد معلم و دانش‌آموزان وقایع جاری و آتی را درک کنند.

منابع
۱. آقازاده، محرم (۱۳۸۸). «روش‌های نوین تدریس»، تهران: نشر آبیژ.
۲. بهرنگی، محمدرضا (۱۳۸۸). «الگوهای تدریس»، تهران: کمال تربیت.
۳. رضائی‌نژاد، رحیم (۱۳۸۲). «تربیت‌بدنی در مدارس»، تهران: انتشارات سمت.
۴. گروه مترجمان، «مدل‌های آموزشی در تربیت‌بدنی»، کتاب زیر چاپ، انتشارات سمت.